



Hannah Arendt i 1944. FOTO: FRED STEIN, DPA / NTB SCANPIX

# Åndens konkrete liv

**Filosofi. I de sidste femten år af sit liv skrev Hannah Arendt på bogen *Åndens liv* om menneskers tænkende liv og hvad det vil sige, for at kunne begribe hvad det er der stiller sig i vejen for menneskets evne til at handle rigtigt.**

ALEXANDER CARNERA  
Forfatter og essayist.

Næsten alle de år jeg har været i Athen og bevæget mig op ad den lange sti mod Akropolis, har én eller flere af bygningerne været pakket ind i stilladser og presenninger. For nogle år siden lå der en søjle tilsyneladende klar til at blive pudset op, og jeg synes at have set den ligge der år efter år, og tænkte at det måske var et billede på demokratiets blødende sår. Søjlerne til et tempel der engang husede begyndelsen på en revolution, et billede på demokrati og den frie ånd.

En gang tog jeg og min søn turen videre til teatret i Epidaurus på Peloponnes. Vi gik op af de mange stentrin og min søn var imponeret over teatrets størrelse, der ligger i bunden af en stor dal omkranset af oliventræer. Her kom folk for at se og betragte. Det at fremvise, forundre og beundre, er ifølge den tyske filosof Hannah Arendt (1906-1975) et umiskendeligt træk ved den græske tænkning, men også selve menneskelivet. Tragediens indsigst i livets dødelighed og lidelse baner vejen for tanken om godhed. Teatret var demokratiets egentlige scene og test. Det gav mennesket mulighed for at kunne erkende verden, men for den enkelte netop altid på afstand af verden, og det igennem få klarhed om en fællesmenneskelig skæbne. Eller med Arendts ord «at gøre det fraværende nærværende».

**IKKE GØD VILJE, MEN TÆNKELØSHED**  
Hannah Arendt blev født i en jødisk familie i Hannover. Hun studerede filosofi i Marburg og skrev afhandling om den kristne middelaldertænkner Augustin. Martin Heidegger var hendes lærerester, med hvem hun havde et livslangt mellemværende. Da nazisterne invaderede Frankrig i 1940 flygtede hun sammen med blandt andre Walter Benjamin. Sidstnævnte begik selvmord ved grænsen til Spanien, mens Arendt nåede frem til New York i 1941. Her bliver hun senere professor ved New York School of Social Research. Da hun i 1962 fungerer som udsendt journalist i Jerusalem under Eichmann-processen, er hun vidne til et teater af en helt anden slags, et drama, som bliver et vendepunkt i hendes liv. Resultatet af hendes reportage udsendes året efter som bog under den sigende titel *Eichmann i Jerusalem – en reportage om ondskabens banalitet*.

Eichmann, der var ledende embedsmand under det tredje rige og beordrede hundredetusinder af jøder til gaskamrene, fremstod for Arendt hverken som ond eller dæmonisk, men som et menneske uden nogen selvstændig evne til at tænke. I antikkens filosofi havde hun lært at al tænkning begynder med undren, men efter sit møde med Eichmann blev hun

mere optaget af hvad der stiller sig i vejen for menneskets evne til at handle rigtigt og tænke godhed. For den særgelige sandhed er at ondskab, onde handlinger, langt de fleste tilfælde ikke er et resultat af ond vilje, men fraværet af tænkning.

I sidste ende handler al tænkning for Arendt om at fremkalde denne usynlige fælles sans, som hun med middelalderetologen Thomas Aquinas kalder en «indre sans». Virkeligheden er ikke bare det vi ser og iagttager, men det som bevæger og berører os. De sidste 15 år af sit liv skrev Arendt på en bog om menneskets tænkende liv og hvad det vil sige. Den blev udgivet posthumt med den engelske titel *The Life of the Mind* (1977), og er nå udkommet på dansk som *Åndens liv*.

## PLURALITET ER JORDENS LIV

I *Det menneskelige vilkår* (1958) havde Arendt afdekket det menneskelige fællesskab og dets politiske betydning, men mennesket har ikke kun et liv sammen med andre. Det har hver især også et liv med sig selv. Det er dette liv hun forsøger at undersøge i *Åndens liv*. For spørgsmålet om hvorfor vi tænker, er forbundet med hvorfor vi lever. Selvom hun mest trækker på den græske filosofi, forlader Arendt aldrig middelalderens to store kristne tænkere Augustin og Plotin. Førstnævnte har givet os billedet af tænkningen som en erindrings eftertanke, mens sidstnævnte ser den som en åndelig tonalitet, som er den måde ånden indvirker på sjælen og skaber dens stemninger.

Denne samtale med sig selv er en art mesterlære der bliver afgørende for al tænkning.

Mens de to kristne tænkere så et bestemt formål for åndens liv i den kristne frelse, var tænkningen i den græske filosofi et mål i sig selv. Filosofien begynder med undren, sagde grækerne, men det vigtige ifølge Arendt er, når undren forvandler sig til tænkningens dialog. Det sokratiske credo om at blive den du er, betyder i virkeligheden: Indled en dialog med dig selv. I det tænkende liv er der altid to: én der spørger og én der svarer. Man er alene, men i en dualitet. «Pluralitet er jordens liv», skriver Arendt. *Åndens liv* har, for Arendt, tre former: at tænke, at ville og at domme. Men her behandler hun stort set kun de to første, dommekraften havde hun indarbejdet i sine tidligere tekster. Tanken og viljen

derimod holder aldrig op med at støde sammen. Viljen er en moderne opfindelse først og fremmest knyttet til fremskridt, beherskelse og den fremadrettede handling. Men det er samtidig viljen der, ifølge Arendt, er med til at blokere for tænkning. Fremtiden er viljens plan, der negerer det givne for at kunne virkeliggøre sin plan. Sagen er nemlig, at «ingen planlagt vilje udføres for sit eget formåls skyld. [...] at ville noget er blevet forandret til at gøre det». Det villende jugs normale stemning er utålmodighed, skriver hun. Viljen ser hele tiden et usikkert jeg-kan frem for sig. Viljen der altid er til for at gøre noget forsøger tænkningen. Den skynder sig hen til handlingen uden at forstå hvad der virkelig motiverer den.

I den græske filosofi havde man ikke et selvstændigt begreb for viljen, men man stillede det spørgsmål, som ifølge Arendt må stilles på ny: Hvad bevæger én til at handle på bestemt måde? Hvorfor kommer denne evne til at kunne vælge? Er det en vilje, er det en tilbøjelighed, eller, er det tænkning, og i så fald, hvor består denne tænkning?

## SAMTALE MED SIG SELV

Svaret skal findes i Aristoteles' tidlige fragment *Protreptikos*, hvori han siger: «En del af sjælen er fornuften. Dette er den naturlige hersker og dommer over ting, der angår os. Den anden dels væsen er at følge den og underkaste sig dens styre». Fornuften bevæger sig mod sandheden, men den befaler ikke. Den overbeviser i stedet, som Arendt skriver, «gennem den tænkende dialog mellem mig og mig selv; kun de, der ikke er i stand til at tænke, har brug for at blive tvunget».

Mens Aristoteles' *Ethiken* og *Retorikken* kan lære os henholdsvis hvad det vil sige at handle menneskeligt og gennem talekunst overbevise og stemme tilhøreren, er «protreptikken» den aktivitet hvor den enkelte vender blikket mod det som er væsentligt for ham og fællesskabet. I *Protreptikos* opfordrer Aristoteles sine elever til at praktisere filosofi, i betydningen, faktisk udøve den på sig selv, ved at stille spørgsmål til måden man lever sit liv på, om de værdier man forfatter, også faktisk er nogen man gennemlever. At stille disse krav så Aristoteles som afgørende for uddannelsen af gode retorikere og gode ledere.<sup>1</sup> Denne samtale med sig selv er en art mesterlære for det at overveje sit liv og bliver afgørende for al tænkning. Med en kvalificeret samtalepartner (mennesker, tekster, kunst) tvinges den enkelte til at forholde sig kritisk til sine egne grundantagelser, ens måde at tænke og føle på, ens billede af sig selv. Tænkningen retter sig mod sin egen handling. .../

